

ISVW Basisopleiding 2018-2019

Inleiding in de filosofie

Filosofie is een paraplueterm, dat wil zeggen de naam voor verschillende manieren van filosoferen die gedurende de afgelopen ruim vijftwintig eeuwen in het Westen hebben bestaan.

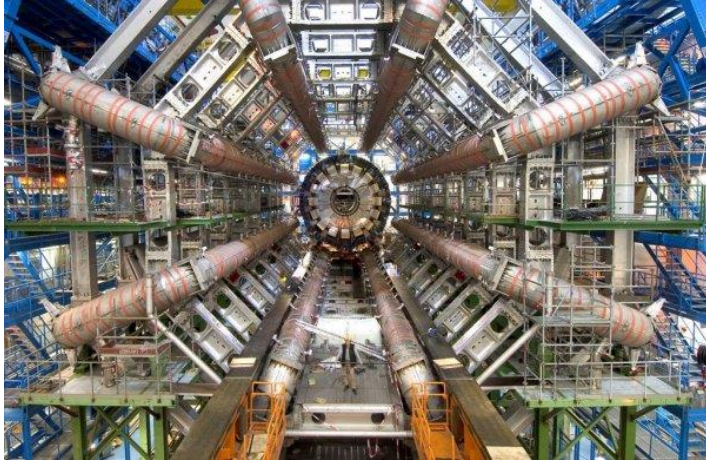
De Basisopleiding *Inleiding in de filosofie* is een reis door de geschiedenis van de Westerse filosofie – van de stadstaat Athene in de 4e eeuw voor het begin van onze jaartelling naar Nederland in de 21ste eeuw. We maken kennis met de baanbrekende denkers in de Oudheid, de moderne tijd en onze tijd: van Plato - via René Descartes en Friedrich Nietzsche - naar Rosi Braidotti. Tegelijkertijd biedt de reeks van bijeenkomsten een overzicht van de ontwikkelingen in vijf disciplines van de filosofie, n.l. (1) kennisleer, wetenschapstheorie en taal filosofie, (2) ethiek, ((3) esthetica en kunstfilosofie, (4) politieke filosofie en (5) filosofische antropologie / neurofilosofie. Het overzicht van de geschiedenis en de systematiek van de Westerse filosofie heeft als uitgangspunt de opvatting dat er sprake is van een paradigmatisch karakter van de filosofie. Ofwel: er is sprake van drie '*conceptual frameworks*' (begrippenkaders) die in de gemeenschap van filosofen in de Oudheid, de moderne tijd en onze tijd de manier van denken bepalen, n.l. van een *ontologische* (of 'politologische') manier van denken via een *mentalistisch* (of 'egologisch') uitgangspunt naar een *sociaal-linguïstische* (of 'eco-relatieve') benadering.

Weekeinde 1 (13 en 14 oktober)

Het ware

Kennisleer, wetenschapstheorie en taalfilosofie

Plato-Descartes-Kant-Popper-Wittgenstein-Kuhn-Foucault

Filosofen hebben zich altijd gebogen over het vraagstuk van waarheidsvinding. In de Oudheid is de zoektocht naar waarheid en kennis verbonden met de vraag 'Wat is het wezen van de werkelijkheid?'. In de moderne tijd wordt vooral strijd gevoerd tussen rationalisten en empiristen over de vraag naar de bron van kennis. In onze tijd heeft de filosofie de verhouding van taal en werkelijkheid als haar centrale thema opgevat en spelen noties als de theoriegeladenheid van de waarneming, de conceptuele bepaling van de ervaring en het *discours* karakter van het spreken een belangrijke rol in de discussie over (de mogelijkheid van) waarheidsvinding.

Programma

Zaterdag

Inleiding: *Filosofie* (de 'trailer')

Van Plato naar Braidotti, van de Oudheid via de moderne tijd naar onze tijd, drie 'conceptual frameworks', vijf disciplines

Inleiding: *Plato*

Filosofie als politicologisch project, ontologie en kenleer, Plato, twee wegen naar de waarheid – *anamnesis / dia logoi* en *askesis-katharsis-noesis*

Bespreking:

Plato: *Faidon / Politeia*

Door afwijzing van het lichaam, reiniging van (het oog van) de ziel en schouwen van de vormen, de allegorie van de grot

Inleiding: *Descartes / Kant*

Filosofie als epistemologisch project, rationalisme: kennis als 'mentale constructie', Descartes/de uitvinding van de geest, empirisme: kennis als waarneming van de werkelijkheid, Hume/sceptis en cognitivistisch constructivisme, Kant, de rol van verstandsbegrippen/categorieën bij kennisverwerving

Bespreking:

René Descartes: *Meditaties*

De geest als 'spiegel van de werkelijkheid, het substantie-dualistisch onderscheid tussen lichaam en geest, kennisverwerving: van 'gewaarwording' naar helder en welonderscheiden voorstelling

Bespreking:

Immanuel Kant: *Kritiek van de zuivere rede*

De logische functie van het verstand in oordelen en de zuivere verstandsbegrippen of categorieën

Inleiding: *Wittgenstein I-Popper*

The linguistic turn, wetenschapsfilosofie, van de *Tractatus logico-philosophicus* naar het logisch empirisme en het kritisch rationalisme / Popper

Bespreking:

Karl Popper: *De groei van kennis*

De afwijzing van het verificatieprincipe, de theorieonafhankelijkheid van de waarnemingsbasis en het idee van inductieve confirmatie en het falsificatieritium

Zondag

Inleiding: *Wittgenstein II-Kuhn-Foucault*

Van de *Philosophische Untersuchungen* / taalspelanalyse naar Kuhn / analyse van paradigma's en Foucault / *discours*-analyse

Bespreking:

Ludwig Wittgenstein: *Filosofische onderzoekingen*

De regelgeleidheid van taalspelen

Bespreking:

Thomas Kuhn: *De structuur van wetenschappelijke revoluties*

Het paradigma als de disciplinaire matrix van een onderzoeksgemeenschap

Bespreking:

Michel Foucault: *De orde van het spreken*

De samenhang van macht, weten en zelfwording en het procedurele karakter van de orde van spreken

Weekeinde 2 (10 en 11 november)
Het goede
Ethiek
Aristoteles-Spinoza-Kant-Mill-Levinas

Iedereen wordt op het werk en in het dagelijks leven wel eens geconfronteerd met de morele vraag: 'Hoe te handelen?'. Al vijftiende eeuwen hebben filosofen verschillende procedures voorgesteld om op verantwoorde wijze te reageren. Gedurende het weekeinde maken we kennis met vijf verschillende, belangrijke ethische benaderingen. Wat vertelde Aristoteles lang geleden in Athene over een voortreffelijk en 'gelukt' leven? Welke rol speelt het streven naar het volharden in het eigen bestaan in Spinoza's ethiek van blijmoedigheid? Wat schreef Immanuel Kant over autonomie en de categorische imperatief? Hoe omschreef John Stuart Mill het schadebeginsel? Wat verstaat Emmanuel Levinas onder 'luisteren naar het gelaat van de Ander dat spreekt'?

Programma

Zaterdag

Inleiding: *Aristoteles*

Filosofie als 'politicologisch project', het zelf als 'gemeenschapswezen' en als een lichaam met bepaalde vermogens

Bespreking:

Aristoteles: *Ethica Nicomachea*

'Volledig tot bloei komen' (*eudaimonia*) als doel (*telos*) van het menselijk bestaan, voortreffelijkheid (*arete*) van karakter en van intellect als voorwaarden voor een goed leven en het belang van verstandigheid (*phronesis*)

Inleiding: *Spinoza*

Na / tegen Descartes denken, radicale 'Verlichting' en een levenshouding (*ethos*) voor een 'enkeling'

Bespreking:

Spinoza: *Ethica*

De eenheid van lichaam en geest, het streven in zijn eigen bestaan te volharden, krachtig in het leven staan opgevat als 'deugen', een blijmoedig leven en 'de liefde voor al wat is'

Inleiding: *Immanuel Kant*

Filosofie als een transcendentiaal-filosofisch project en de opvatting van de mens als rationeel en autonoom subject

Bespreking:

Immanuel Kant: *Fundering voor de metafysica van de zeden*

Moreel handelen uit plichtsbefef, de categorische imperatief: *handel alleen volgens die maxime waarvan je tegelijkertijd kunt willen dat ze een algemene wet wordt*, de autonomie van de wil als het hoogste beginsel van zedelijkheid en de idee van vrijheid

Inleiding: *John Stuart Mill*

Utilitarisme, liberalisme en feminisme

Bespreking:

John Stuart Mill: *Utilitarianism*

Het utiliteitsbeginsel, geluk als doel van het handelen, geluk als plezier, soorten van plezier, de sociale zijnsaard van de mens en de rol van morele sentimenten

Bespreking:

John Stuart Mill: *Over vrijheid*

Het schadebeginsel

Zondag

Inleiding: *Emmanuel Levinas*

Het menselijk bestaan, Auschwitz, Martin Heidegger en het primaat van de ethiek

Bespreking:

Emmanuel Levinas: *Het menselijk gelaat*

Autonomie als de reductie van het Andere tot het Zelfde en het gelaat van de Ander

Bespreking:

Emmanuel Levinas: *Anders dan zijn of het wezen voorbij*

Genieting, gevoeligheid als kwetsbaarheid of blootstaan aan de ander en plaatsvervangings/substitutie

Weekeinde 3 (1 en 2 december)
Het schone
Esthetica en kunstfilosofie
Plato-Aristoteles-Kant-Nietzsche-Heidegger-Deleuze

Hoe hebben filosofen door de eeuwen heen (de rol van) het kunstwerk opgevat? In de Oudheid ruziën Plato en Aristoteles over de plek van de dichtkunst in de stadstaat. Plato, voor wie de tragedie slechts een nabootsing (*mimesis*) van de werkelijkheid is die de mensen geen inzicht oplevert, stelt voor de dichters uit de stadstaat te verbannen. Aristoteles, daarentegen, is van mening dat de tragedie de mensen niet alleen raakt maar ook tot denken zet en daarmee een zuiverende werking (*katharsis*) heeft.

In de moderne tijd duikt de esthetica op als leer van de schoonheid. Kant vraagt zich af wat de voorwaarden voor de mogelijkheid van het esthetisch oordeel: 'Dit is mooi' zijn. Zijn antwoord luidt: 'Schoon is wat belangloos, zonder begrip of doel, door een gemeenschappelijke zin bevalt'. Nietzsche omschrijft de mens als een kunstzinnig scheppend wezen en het leven als een kunstwerk. In zijn boek *De geboorte van de tragedie* onderscheidt hij twee artistieke aandriften: het Apollinische en het Dionysische, die met de ontwikkeling van kunst verbonden zijn. In onze tijd wordt kunst door Heidegger opgevat als een manier waarop de werkelijkheid betekenis krijgt – hij omschrijft het wezen van de kunst als 'het zich in het werk stellen van de waarheid van het zijnde'. In zijn boek *Logique de la sensation* analyseert Deleuze de schilderkunst van Francis Bacon.

Programma

Zaterdag

Inleiding: *Filosofie van de kunst*

De kunstenaar, het kunstwerk, de kunstbeschouwer, de werkelijkheid en de filosofie

Bespreking:

Plato: *De staat / Aristoteles: Over de poëzie*

Filosofie als 'politicologisch' project, de rol/plek van de (dicht)kunst en de kunst als *mimesis* (nabootsing) en *poiesis*

Bespreking:

Immanuel Kant: *Kritiek van het oordeelsvermogen*

Filosofie als transcendentiaal filosofisch project, het esthetisch oordeel – belangeloos, zonder begrip, zonder doel en (toch) noodzakelijk welbehagen

Bespreking:

Friedrich Nietzsche: *De geboorte van de tragedie*

Filosofisch als esthetisch-ethisch project, het apollinische en het dionysische, een esthetische verhouding tot de werkelijkheid en de mens als een kunstzinnig scheppend subject

Bespreking:

Martin Heidegger: *De oorsprong van het kunstwerk*

Filosofie als bestaans- en zijnsverstaan, contra het technisch-wetenschappelijke in-de wereld-zijn en het kunstwerk als het in het werk stellen van de waarheid

Zondag

Bespreking:

Gilles Deleuze: *Francis Bacon. Logica van de gewaarwording*

Filosofie als creatie van concepten, een voorbeeld: het 'rizoom', de schilderijen van Francis Bacon: het lichaam in een krachtenveld, de schreeuw en het portret: een kop van vlees

Weekeinde 4 (19 en 20 januari)

De samenleving

Plato-Aristoteles-Hobbes-Spinoza-Rousseu-Marx-Mill-Arendt-Habermas-Mouffe-Nussbaum-Raworth

Hoe behandelen filosofen in de Oudheid, in de moderne tijd en in onze tijd maatschappelijke en politieke vraagstukken? Hoe denken zij over een rechtvaardige samenleving, over burgerschap en macht?

Hoe meent Plato dat de stadstaat Athene bestuurd dient te worden?

Welke rol hoort de filosoof daarbij te hebben? Wat vertelt Aristoteles lang geleden in zijn colleges aan het Lyceum over politiek? Hoe vat hij de mens op? Welke staatsvormen onderscheidt hij? Hoe vat Aristoteles burgerschap op?

Moderne filosofen als Hobbes, Spinoza en Rousseau maken (ieder op eigen wijze) gebruik van een mensbeeld dat leidt tot een natuurtoestand die het sluiten van een maatschappelijk verdrag noodzakelijk maakt.

Voor Hobbes dient het 'de oorlog van allen tegen allen' te voorkomen, voor de 'lenzenslijper' Spinoza hoort de overeenkomst ook vrijheid van denken te garanderen en voor Rousseau moet het sociaal contract de onvrijheid en ongelijkheid in de burgerlijke maatschappij opheffen.

In het spoor van de Franse revolutie en de schaduw van de Industriële revolutie groeit de kritiek op de kapitalistische economie (Marx) en op de onderwerping van de vrouw (Mill).

Het hedendaagse politieke denken wordt gekenmerkt door analyse van en kritiek op verschillende aspecten van de (laat)moderne samenleving: het gebrek aan burgerschap (Arendt), de kolonisering van de leefwereld door het systeem (Habermas), de ontkenning van het agonistische karakter van het politieke (Mouffe), het gebrek aan kwaliteit van leven van vele mensen in de wereldgemeenschap (Nussbaum) en het échec van het marktfundamentalisme in de economie (Raworth).

Programma

Zaterdag

Inleiding: *Plato / Aristoteles*

Filosofie als politicologisch project, Plato versus Aristoteles, de kwestie: verbetering van het bestuur van de stadstaat door een filosoof / koning of door voortreffelijkheid van karakter van burgers?

Bespreking:

Aristoteles: *Politica*

Zelfredzaamheid (*autarkeia*), de mens als gemeenschapswezen (*zoon politikon*), de stadstaat (*polis*) als natuurlijk gegeven, het onderscheid in staatsvormen en het belang van burgerschap

Inleiding: *Hobbes – Spinoza – Rousseau*

Mensbeeld, natuurtoestand en (de noodzaak van) een maatschappelijk verdrag

Bespreking:

Thomas Hobbes: *Leviathan*

De mens wordt gekenmerkt door een aanhoudende en rusteloze begeerte naar macht, de natuurtoestand is dan ook een toestand van oorlog van allen tegen allen, het verlangen naar vrede en veiligheid maakt een maatschappelijk verdrag noodzakelijk

Bespreking:

Spinoza: *Theologisch-politiek traktaat*

Vrijheid is het wezen van de politiek, de overeenkomst hoort vrede, veiligheid, vrijheid van denken en verdraagzaamheid te garanderen

Bespreking:

Jean-Jacques Rousseau: *Vertoog over de ongelijkheid*

De in de natuurtoestand bestaande en in de burgerlijke maatschappij verloren gegane vrijheid en gelijkheid dient door het sociaal contract hersteld te worden

Inleiding: *Marx en Mill*

'Broederschap!' - een kritiek op de kapitalistische economie en 'Waarom geen zusterschap?' – een pleidooi tegen de onderwerping van de vrouw

Zondag

Inleiding: *Hedendaagse politieke filosofie*

Een analyse van en kritiek op de kapitalistische economie, een oproep tot strijd, burgerschap en solidariteit en bezorgdheid om 'Moeder aarde'

Bespreking:

Hannah Arendt: *De menselijke conditie*

Het onderscheid: arbeid, werk en handelen (en spreken), pluraliteit en nataliteit en het belang van een publieke ruimte

Bespreking:

Jürgen Habermas: *Theorie van het communicatieve handelen*

De (laat)moderne samenleving bestaande uit *leefwereld* en *systeem*, de kolonisering van de leefwereld door het systeem, de ondermijning van de democratische controle op de kapitalistische economie

Bespreking:

Chantal Mouffe: *Over het politieke*

De agonistische dimensie van de politiek en de rol van affecten bij de constructie van politieke identiteiten

Bespreking:

Martha Nussbaum: *Mogelijkheden scheppen*

Naar een rechtvaardige samenleving, de drempelwaarde van de tien 'central capabilities'

Bespreking:

Kate Raworth: *Donuteconomie*

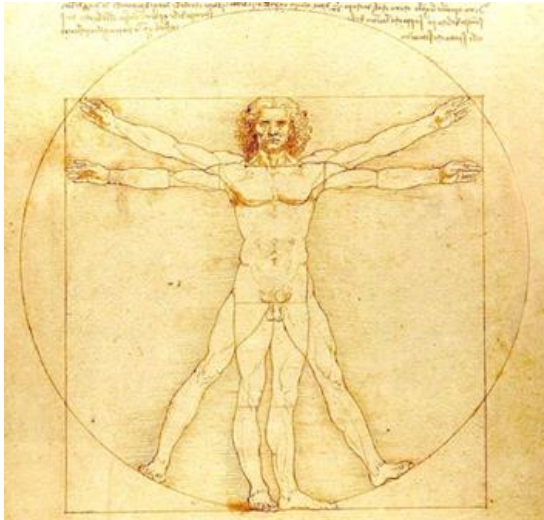
Naar een evenwicht tussen het sociale fundament bestaande uit twaalf basisbehoeften en het ecologische plafond bestaande uit negen planetaire grenzen

Weekeinde 5 (9 en 10 februari)

De mens

Van filosofische antropologie naar neurofilosofie

Plato-Aristoteles-Descartes-Nietzsche-Damasio-Heidegger-Foucault-Irigaray-Braidotti

Hoe hebben Westerse filosofen de afgelopen vijftientig eeuwen over ons, de mens, het zelf gedacht? Wat verstaan zij onder het 'zelf'? Wat betekent 'zelf' in begrippen als zelfredzaamheid en zelfbewustzijn en uitdrukkingen als zorg voor het zelf en jezelf zijn?

Allereerst maken we kennis met het 'lichaamsvijandige' uitgangspunt van de Westerse wijsbegeerte: Plato over de ziel die schouwt en Descartes over de geest die heldere voorstellingen weet te maken. We bespreken dan Nietzsche's kritiek op deze lichaamsverachting en Damasio's onderzoeksresultaat: hersencapaciteit zorgt voor voelend weten, bewust zijn en zelf.

Vervolgens maken we kennis met de opvattingen van het zelf als een levend wezen dat in een gemeenschap leeft (Aristoteles), het zelf als 'ik' als een 'enkeling' (Descartes t/m Sartre) en het zelf als erzijn opgevat als vanuit betrokkenheid in betrekkingen zijn (Heidegger).

Tot slot behandelen we filosofie opgevat als levenskunst - van Socrates' zorg voor het zelf via Nietzsche's opvatting van het zelf als kunstwerk naar hedendaagse standpunten: Foucaults analyse van de discoursbepaaldheid van zelfwording en de rol van oefenpraktijken, Irigaray's interpretatie van het man-vrouw onderscheid in de Westerse wijsbegeerte, het denken van de seksuele differentie en het belang van de Oosterse oefenpraktijk en Braidotti's onszelf op te vatten als nomadisch van aard.

Programma

Zaterdag

Inleiding: *Plato*

Een volgeling van Pythagoras (en Socrates) - filosofie als politicologisch project

Bespreking:

Plato: *Faidon* / *Politeia* / *Phaedrus* / *Timaeus*

Het onderscheid: *psuche* – *soma*, de drie-eenheid van de ziel: *nous* – *thumos* – *epithumia* en de allegorie van de menner en het tweespan

Inleiding: *René Descartes*

Een christen en een modern natuurwetenschapper, de uitvinding van de 'geest', filosofie als epistemologisch project

Bespreking:

René Descartes: *Meditaties* / *Passies van de ziel*

Het onderscheid: lichaam – geest en de geest als *res cogitans* / Passies van de ziel, de pijnappelklier en de rol van cognities

Inleiding: *Antonio Damasio*

De herwaardering van het lichaam en de rol van gevoelens, het onderscheid: emotie – gevoel – kernbewust-zijn, het onderscheid: protozelf – kernzelf - autobiografisch zelf en de rol van emoties en gevoelens bij morele oordeelsvorming

Bespreking:

Antonio Damasio: *Het zelf wordt zich bewust*

De constructie (in fasen) door de hersenen van bewust zijn / zelf en de rol van primordiale gevoelens

Inleiding: *Aristoteles*

Filosofie als politicologisch project, de combinatie van ethiek en politiek en de mens als 'gemeenschapswezen'

Bespreking:

Aristoteles: *Ethica* / *Politica*

De mens: van nature in een gemeenschap, de zorg voor de stadstaat en zelfredzaamheid

Inleiding: *Van Descartes t/m Sartre*

Moderne filosofie: het zelf wordt opgevat als 'ego', als rationeel en autonoom subject en/of als 'enkeling'

Inleiding: *Martin Heidegger*

Ontwikkelingen in zijn werk: van existentieel-ontologie naar zijnsdenken,

Bespreking:

Martin Heidegger: *Zijn en tijd*

Het menselijk bestaan opgevat als erzijn, in de wereld zijn, medezijn, ontwerp, 'tijdelijk' ofwel: Besef dat je in betrekkingen bent en toon je betrokken met wat er gebeurt

Zondag

Inleiding: *Levenskunst*

Filosofie als therapie van de ziel en diens verlangens, van Socrates' gesprekken op de *agora*, Epicurus' 'viervoudig medicijn' en de lofrede op de stoïcijnse leefwijze naar Nietzsche's voorstel: het zelf / leven als kunstwerk, het evangelie van Zarathoestra, de 'wil tot macht', de dansende enkeling zonder mededogen

Inleiding: *Michel Foucault*

Franse filosofie na Sartre, van existentialisme naar differentie-denken, de discoursbepaaldheid van zelfwording

Michel Foucault: *Het gebruik van de lust*

Bestaansaesthetica (als oefenpraktijk) maakt het mogelijk een houding (*ethos*) eigen te maken waardoor je jezelf als ethisch subject vormt

Inleiding: *Luce Irigaray*

Het 'man-vrouw--onderscheid in de Westerse wijsbegeerte en het denken van de seksuele differentie

Bespreking:

Luce Irigaray: *Tussen Oost en West*

Het oefenen van de adem, de mogelijkheid van co-existentie door aanvaarding van het onophefbare anders-zijn van de Ander

Bespreking:

Rosi Braidotti: *Op dooreis*

Het nomadisch zelf: in beweging, belichaamd, in betrekkingen, vanuit betrokkenheid levend